

Julius Greimas, Faustas Kirša ir kt.

Redaguoti almanachą "Varpai" buvo pakviestas Kazys Jankauskas. Išėjo du nemaži tomai, kurie šiandien jau yra bibliografinė retybė. Juose redaktoriaus pastangomis surinkti beveik visi tuo laiku aktyviau pasireiškę plunksnos darbuotojai. (Malonu, kad šiandien ši darbą garbingai tęsia gabus ir veiklus Šiaulių žurnalistas Leonas Peleckis, per metus išleidamas po vieną gerai parengtą knygą.)

Bolševikai almanachą laikė antisovietiniu: jei rasdavo pas ką kratos metu, laikydavo nusikalstamos veiklos įrodymu.

Po karo (1946) Jankauskas buvo pakviestas Kaune vadovauti Valstybinės grožinės literatūros leidyklos verstinės literatūros redakcijai. Šiaulių laikotarpis baigiasi, bet prasideda pavojingesni gyvenimo epizodai.

Vaizduodamas gyvenimą Kaune ir darbą leidykloje, autorius atidengia skaitytojui naujus horizontus, supažindina su naujomis įdomiomis asmenybėmis, jų pažiūromis ir filosofija. Tarp jų - ryškios anų laikų figūros: "Drazdauskas tikras literatas, kupinas meilės lietuvių literatūrai ir vertinantis mūsų rašytojų tautines aspiracijas" (p. 312), Viktoras Katilius, Ieva Simonaitytė, Edvardas Viskanta, Petras Cvirka.

"Dažnai užsuka į leidyklą ir Jonas Marcinkevičius. Jis įteikė leidyklai romaną, dar knygai neišėjus iškaulio visą honorarą ir ėmė prašyti pinigų už savo būsimas knygas. Vieną kartą jis man paskambino ir pasakė: "Esu Vilkaiviškyje. Labai prašau mane paremti. Mirė motina. Patvarkyk, kad buhalterija man išsiųstų keletą tūkstantėlių..."

Marcinkevičiaus motina miršta jau kelintą kartą ir visi apie tai žino, tat jam netrukus tenka griebtis kitų metodų avansui gauti." (kn. 2, p. 315).

Kai atvažiuoja Erenburgas, į pokalbį visą laiką terpiasi Aleksys Churginas, charakterizuodamas čia vieną, čia kitą mūsų literatą: "O yra ir tokių, kaip, pavyzdžiui, poetas Miškinis. Jis liaudies valdžia nepatenkintas ir rašo antitarybinius eilėraščius, pasakoja šlykščiausius anekdotus apie partiją..." (Kn. 2, p. 316). Balys Sruoga, grįžęs iš vokiečių lagerio, tuojau susiranda kelią į leidyklą. Per Šimkų ir Cvirką apsisaugojęs nuo

galimos grėsmės ir ištrėmimo, eina Juozas Paukštelis ir prašo vertimo (p. 320). "Labai nustebino mane Aleksandras Guzevičius, kai atėjo vadovauti leidyklai. Juk jis - saugumo generolas, Vidaus reikalų liaudies komisaras, pasirašęs lietuvių išvežimo sąrašus, labai įtakingus, aukštus postus užėmęs žmogus (...) tapo leidyklos direktoriumi" (p. 322).

Neilgai tęsėsi rašytojo darbas leidykloje. Suimamas Drazdauskas, vis daugiau žydų braunasi į redakciją, aplink sukiničiasi "angažuoti" vyrukai. Aiškėja dar vieno gyvenimo laikotarpio pabaiga.

"Simonaitytės prižiūrėtoja seselė Aldona Nosovaitė saugumui parašė, kad aš vedžioju vaikus į bažnyčią, ir Jarcevas pradėjo tardydamas iš manęs šaipytis" (p. 344). Teisiami kartu trys kaliniai: Kazys Jankauskas, Edvardas Viskanta ir Pranas Būdytis. Visiems trims paskiriamas tas pats iš anksto parašytas nuosprendis - po 25 metus lagerio ir po penketą metų tremties.

Lagerio gyvenimu baigiasi priešpaskutinis knygos skyrius. Šis gyvenimas jau daugeliui pažįstamas: vieniems - iš knygų, iš kalinių atsiminimų, kitiems - iš jų pačių patirties. Jankausko knygoje pavaizduoti ir grįžusiųjų vargai dėl duonos kšnio, jų stumdymas nuo vieno valdininko pas kitą, ką jau ir kalbėti apie užuojautą ar pagarbą...

"Kas čia per veikalas" - paklaus ne vienas skaitytojas, paėmęs knygą į rankas. Atsiminimais jos paverdinti negalima, nes šie visuomet įgyja siauro asmeniškumo, netenka platesnės erdvės, stokoja gamtos vaizdų. O čia skaitytojas ras Lietuvos gyvenimo laikotarpį nuo 1922 iki 1955 m., regimą pagrindinio veikėjo Janio Putkaus akimis, patraukiantį skaitytoją atvirumu ir nuoširdumu.

Kas imsisi nagrinėti Kazio Jankausko gyvenimą ir kūrybą, šioje knygoje ras visa, kas būtina žmogui ir rašytojui pažinti su visomis teigiamomis ir neigiamomis savybėmis.

Juozas Povilonis

MONOGRAFIJA APIE JURGĮ PABRĖŽĄ

Tėvas Jurgis Ambraziejus Pabrėža (1771-1849) - savita, gana komplikauta

asmenybė. Jo gyvenimas, praėjęs tarp meditacijų vienuolyno celėje ir pasaulietiško mokslo pasaulio, atrodo, pilnas paslapties buvo ir anuo laiku, sunkiai suprantamas pasirodė ir mūsų kartos žmonėms. Tiesa, vienpusiškai vertindami jo gyvenimą ir darbus, sakysim, tik kaip pamaldaus pranciškono ir pamokslininko, nutrintume daug jo gerų pasaulietiško darbų, kurie jį išgarsino žmonėse. Taip pat atitruktai žvelgdami į jo mokslo darbus, nepastebėsime dvasinių stimulų, kurie skatino jį tiek daug ir taip pasiaukojamai dirbuotis, nelaukiant ir nesulaukiant atpildo.

Ne vienas turbūt prisimena vyskupo Motiejaus Valančiaus "Žemaičių vyskupystėje" duotą Pabrėžos darbų aprašymą ir tokius žodžius: "Be galo darbus tas zokoninkas niekuomet nespėja. Vos atkalbėjęs poterius ir kitus apėjęs žygius, diena iš dienos rašo. Pratešk, Dieve, jam amžių ir suteik turtingą poną, kurs parašytas per jį knygas išspausdins, žmonėms apskelbtų!" Vis dėlto keista, kad tapęs vyskupu Valančius nepasirūpino išleisti to "darbaus zokoninko" raštų, negreit atsirado ir pasauliečių, vos dalelę paskelbusių jo botanikos "Taisliaus auguminio" (tik pratarbę). O juk jei anuo metu būtų buvęs išleistas visas veikalas, kaip būtų pažengęs mūsų gamtos mokslas, jei būtų išspausdinta bent dalis jo pamokslų, kaip būtų praturtėjusi kultūra! Gal todėl nėra apie jį nė stambesnių tyrinėjimų, nors nedidelių straipsnių pasirodė nemažai ir gana įdomių.

Tą spragą užpildo jau mirusio istoriko t. Viktoro Gidžiūno OFM monografija "Jurgis Ambraziejus Pabrėža (1771-1849)", kurią kaip "Negėstančių žiburį" serijos septintą tomą išleido Lietuvių katalikų mokslo akademija Romoje 1993 m.* Su didžiule pagarba imi į rankas tėvo Viktoro ilgalaikio triušo vaisių, kuris irgi galėjo likti nepaskelbtas, jei ne istorike Irena Vaišvilaitė. Ligi savo mirties 1984 m. Gidžiūnas sutvarkė tik dvi savo studijos dalis ir jos priedus, o trečios nespėjo parašyti, liko tik pastabos,

* Gidžiūnas V. *Jurgis Ambraziejus Pabrėža (1771-1849)* / Parengė Irena Vaišvilaitė. - Roma: Lietuvių katalikų mokslų akademija, 1993. - XX, 295, [5] p.; iliustr.; bibliogr. išnašose

užrašai ir išrašai. Tad Vaišvilaitė, 1991 m. gavusi susipažinti su atliktu darbu ir sutikusi parengti jį spaudai, pagal esamą medžiagą sudarė konspektyvią trečiąją dalį ir šitaip užbaigė monografiją.

Rašyti monografiją toli nuo pagrindinių šaltinių, t. y. nuo Lietuvos, Gidžiūnui buvo gana sunku. Autoriui pirmiausia rėmėsi Petro Rūškio parengtais Pabrėžos biografijos metmenimis, išlikusiais rankraščiu, bei Juozo Tarvydo surinkta medžiaga "Jurgis Ambraziejus Pabrėža" (1971). Ypač pirmojo autoriaus darbas Gidžiūnui buvo tarsi kelrodė: juo daugiausiai rėmėsi, jo teiginius, net nepagrįstus faktais, besąlygiškai priėmė.

Nors ir gyvendamas toli nuo Lietuvos, autorius surinko, galima sakyti, visą spausdintą medžiagą apie tėvą Ambraziejų, išanalizavo išlikusius jo pamokslų rinkinius ir bandė atkurti šio garsaus žemaičio gyvenimo kelią, atskleisti jo kaip mokslininko ir kaip dvasininko nuopelnus. Dėl jau pradžioje minėtų priežasčių geriausiai pavyko parodyti jį kaip dvasininką - kunigą, vienuolį, pamokslininką.

Jurgio Pabrėžos palikimas, jo ypatinągi vieta Lietuvos kultūroje net sovietiniais metais susilaukė tam tikro dėmesio. Tiesa, tuomet ignoruotas jo pastoracinis darbas, neįvertintas jis kaip talentingas pamokslininkas. Visa tai Gidžiūnas nušviečia plačiai ir dokumentuotai, nors vietomis, mano galva, lyg ir atsiribodamas nuo Pabrėžos gyvenimo ir veiklos tyrinėtojų pasauliečių. Pabrėža yra tokia didelė asmenybė, jog lygiai priklauso visiems - ir dvasininkams, ir pasauliečiams, ir, rodosi, jo palikimo skelbimui bei tyrinėjimui abeji turėtų suremti pečius, kiek galima plačiau ir dokumentuotiau nušviešti jo gyvenimą ir apsaugoti visus darbus nuo išnykimo.

Nors Pabrėžos biografija detalai išanalizuota, vis dėlto lieka diskutuotinų dalykų, ypač kai mėginama remtis ne konkrečiais dokumentais. Pvz., neaiškios įstojimo į kunigų seminariją aplinkybės. Remdamasis vėlesniu asketišku gyvenimu, Gidžiūnas mano, jog toks pasirinkimas buvęs ne atsitiktinis, ir abejoja, ar Pabrėža iš viso dalyvavęs Tado Kosciūškos sukilime, dėl ko būtų turėjęs slėptis kunigų seminarijoje. Vis dėlto

yra duomenų, patvirtinančių aną faktą, todėl ir pati versija negali būti lengva ranka atmetama. Aišku, dėl to negalime jokiū būdu teigti, kaip bandyta daryti sovietmečiu, jog jis buvęs prastas kunigas ir vienuolis. Tai paneigia pats jo gyvenimas.

Neaiškus ir kitas dalykas: kodėl Pabrėža ilgiau neužsibuvo vienoje parapijoje, nė kiek nekilo bent dvasininko karjeros laiptais, net nelengvai gavo altaristo vietą Kartenoje? Tuos dalykus Gidžiūnas tik konstatuoja, bet nebando analizuoti (gal jam to neleidžia etika?). Mums atrodo, kad Pabrėža nesutardavo su parapijos klebonais. Šie atitinkamai informuodavo aukštesniąją bažnytinę valdžią, ir dievobaimingas vikaras turėdavo keisti vieną parapiją po kitos. Kodėl? Pirmą, jis kėlė sau ir kitiems didelius ir ne visad realius reikalavimus (tai matyti ir iš pamokslų). Antra, jis buvo labiau išsilavinęs už daugelį vietinių klebonų ir pasiryžęs laisvą laiką išnaudoti mokslui, padėti žmonėms ne tik dvasiškai, bet ir praktiškai. Todėl antroje gyvenimo pusėje jam beliko vienintelė išeitis - vienuolynas, kur jis galėjo įgyvendinti savo siekius: laikytis griežtų asketiškų gyvenimo principų, sakyti pamokslus, rašyti mokslo darbus ir gydyti žmones.

Monografijoje plačiai analizuojami Pabrėžos pamokslai (I skyriaus 5-as poskyris ir II skyrius). II skyriuje Gidžiūnas, kaip ir ligi šiol apie Pabrėžos pamokslus rašę autoriai, pasirinko vieną aspektą - "Žemaičių buitį Pabrėžos pamoksluose". Turbūt tai didžiausia vertybė. Viena, mes galime pažinti XIX a. pradžios senąją Žemaičių dvasinę kultūrą, jos konfrontaciją su katalikiškąja kultūra, antra, žavi tų pamokslų tiesumas, kai aiškinami žmonių bendravimo, dorovės, tėvų ir vaikų santykiai bei kiti dalykai. Į krikščioniškosios doktrinos kontekstą pamokslininkas įpina kasdienės buities realijas, paprastam žmogui geriausiai pažįstamus faktus. Trečias dalykas - pamokslų kalba. Studijos autorius apie tai beveik neužsimena, nors būtų galima skirti visą skyrių. Ji žodinga, vaizdinga, sklandi. Tai žemaičių tarmės fonetika ir leksika, tai jos intonacijos. Pabrėža kaip ir Daukantas mėgsta ilgą periodą, išpuoštą vaizdin-

gais liaudiškais puošmenimis. Bet ji tokia tik žemaitiška, suredaguota ir "pagerinta" netenka skambumo, ritmiškumo.

Trečio skyriaus, kaip minėta, tėvas Viktoras nespėjo parašyti. Todėl jame kitos autorės ranka nubrėžtos Pabrėžos kaip mokslininko, gydytojo ir piliečio veiklos gairės. Pažvelgus į poskyrių pavadinimus - "Žemaičių augmenijos tyrinėtojas", "Liaudies gydytojas" ir kt., - aiškiai matyti, jog tai galėtų būti atskirų skyrių ar net monografijų pavadinimai, kurias parašyti jau mūsų uždavinys.

Vertingi knygos priedai, kuriuose pateikiami ryžtai, testamentai, laiški ir trijų pamokslų rinkinių turiniai. Tai puiki medžiaga geriau pažinti Pabrėžos asmenybę.

Užversdamas šią solidžią ir tokią reikalingą studiją, vis dėlto negali susilaikyti nepamąstęs, kaip galėtume labiau priekelti iš užmaršties šį garsų žemaitį. Pirmą, reikėtų plačios monografijos apie Pabrėžą, paremtos Lietuvos archyvų medžiaga (Gidžiūno studija, išleista Romoje, yra sunkiai prieinama, ir nedaug kas galės su ja susipažinti). Antra, jei atsirastų rėmėjų, kaip kultūrinį palikimą reikėtų išleisti Pabrėžos pamokslų rinkinį. Leisti visus (dabar žinomų tekstų susidaro apie 3 000 p.) vargu ar įmanoma ir kažin, ar visi jie dabar turėtų vertę. Mano manymu ir skaičiavimu, galima atrinkti apie 40 pamokslų (apie 700 p.), kurie būtų vertingi daugeliu aspektų (taip pat kalbiniu ir etnokultūriniu). Idealu juos skelbti žemaitiškai, išlaikant Pabrėžos oratoriaus stilių: galbūt ir labai atidžiai transliteruoti, bet ne sulietuvinti, jie žavėtų mus beveik po dviejų šimtų metų.** O kur dar jo botanikos darbai! Ar atsiras žmogus, kuris imtųsi juos parengti spaudai ir, žinoma, išleisti?! Tad norisi baigti tuo pačiu liūdnu prieš pusantro šimto metų pasakytu Valančiaus kreipiniu Dievop: "... suteik turtingą poną, kurs parašytas per jį knygas išspausdinęs, žmonėms apskelbtų!"

Stasys Skrodenis

** Kita vertus, pamokslai rodo, kaip per bažnyčias buvo niokojama lietuvių kalba ir vartojama gausybė polonizmų. Tik vėliau Valančius ėmėsi gryninti religinės raštijos kalbą.